

УДК 502

Кириченко О.О., Халілова Е.М.

РЕСУРСНО-ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто суть і значення ресурсно-екологічної безпеки та її вплив на економічний розвиток. Визначено її значення для рівня підприємства.

Ключові слова: економічний розвиток, ресурсно-екологічна безпека, підприємство

ВСТУП

Перед людством у другій половині двадцятого століття встало питання про перегляд цілей і пріоритетів подальшого розвитку. Господарська діяльність людства здійснювалася без урахування глобальних екологічних інтересів і дотепер характеризується досить швидким зростанням виробництва й потреб, марнотратним використанням природних ресурсів. Економічний розвиток і сьогодні, як і раніше, відбувається за рахунок екстенсивних факторів, породжуючи всі екологічні кризи, що посилюються, і які вже перейшли від локальних до глобального.

Дія негативних факторів антропогенного впливу на природне оточення сьогодні значно перевищує компенсаційні можливості біосфери. У свою чергу, людство йде «слідком» за екологічними подіями, не випереджаючи їх, і реагує лише на наслідки у формі регіональних катастроф.

У перспективі подальший світогосподарський розвиток поки має тенденцією не зниження, а загострення протиріч між природою й суспільством. Подібний розвиток без урахування ресурсно-екологічних обмежень уже призвів до виникнення погрози існування самого людства.

Постановка задачі

Аналіз великого фактичного матеріалу показує, що всі без винятку глобальні проблеми сучасності мають чітко виражений екологічний контекст. Сформований до початку 50-х років планетарний підхід до проблем екології детермінував заміну погляду на екологічний простір як на простір, поділений (фрагментований) з уявленням про нього як про певну єдність, що включає як натурально-природні, так і соціальні компоненти. Взаємовідносини людини і природи характеризуються нині прогресуючим загостренням, яке виявляється в планетарному характері людської активності, що охоплює не лише біосферу, але і найближчий космос. Як наслідок — порушується стабільність планетарних екологічних систем, відбувається деградація природного, а за нею і соціо-культурного середовища існування людини.

Таким чином, можна стверджувати, що суть конфлікту економічних і екологічних інтересів полягає в тому, що людству рівною мірою необхідні як економічний розвиток, так і забезпечення ресурсно-екологічної безпеки. Саме в такому аспекті в даній статті будуть розглянуті проблеми, пов'язані з ресурсною забезпеченістю економічного розвитку, а точніше деякі питання природно-ресурсної й екологічної безпеки розвитку з урахуванням рівня підприємства.

Проблеми ресурсно-екологічної безпеки в цей час набувають глобальні масштаби й більшою мірою загострюються при кризових явищах в економіці.

Ресурсно-екологічна проблематика за останні кілька десятиліть стала однією з великих наукових завдань. Початок досліджень даних проблем доводиться на 90-е рр. двадцятого століття. Гармонійний розвиток системи «економіка-екологія» є найважливішим чинником забезпечення безпеки розвитку людства. Саме ж поняття «ресурсно-екологічна безпека» має міждисциплінарний характер.

Безпосередньо дослідженнями у даному напрямку займалися багато провідних закордонних і вітчизняних вчених різних галузей знань. Основи загальної концепції екологічної безпеки викладені у роботах М.Ф.Реймерса, В.І.Данілова-Данільяна, К.Ф.Фролова, В.О.Бокова, А.О.Бикова, Р.М.Кларка, М.Н.Мойсєєва та інших вчених. В останній час поглиблюються та деталізуються знання з різних наукових напрямків: техніко-економічного (Б.М.Данилишин, О.М.Трофимчук, А.Г.Шапар, Є.О.Яковлев, В.Р.Лозанський, І.А.Шеренков, А.В.Гриценко, І.П.Крайнов, В.М.Шестопапов, М.С.Мальований, А.Б.Горстко та інші), природничого (Г.О.Білявський, І.Г.Черваньов, В.І.Осипов, О.Л.Рагозін, С.К.Шойгу, Є.С.Дзекцер, А.Б.Качинський, Є.О.Яковлев, О.М.Адаменко, В.Я.Шевчук, В.М.Шестопапов, І.Пригожин, В.А.Котляревський, А.В.Забегаєва, А.В.Лущик, Я.М.Семчук). Екологічна безпека держави розглядається як складова національної безпеки (А.Б.Качинський, В.О.Косовцев та інші). Слід відмітити системно-динамічну концепцію, яка базується на уявленні про інтегровану безпеку (С.І.Дорогунцов, О.М.Ральчук).

Проблеми економічного розвитку, економічної й ресурсно-екологічної безпеки нерозривно зв'язані між собою і є ключовими як на міжнародному, так і на державному й регіональному рівнях.

Об'єктом дослідження в даній статті є ресурсно-екологічна безпека як один з найважливіших елементів економічного розвитку з урахуванням рівня підприємства як основної ланки народного господарства, а предметом сам економічний розвиток з його ресурсно-екологічними обмеженнями.

Метою даної статті є формулювання й вивчення теоретичних основ ресурсно-екологічної безпеки як складової економічного розвитку з розглядом ролі підприємства.

РЕЗУЛЬТАТИ

Поняття екологічної чи ресурсно-екологічної безпеки виникло в зв'язку з погіршенням життєвого середовища людини і звичайно асоціюється з екологічними негараздами, загрозою здоров'ю і життю людини. Оскільки існує та чи інша екологічна загроза, то з'являється і необхідність оцінки ступеню її небезпеки. З цього, звичайно, випливають спроби класифікувати та ранжувати екологічний стан, ситуацію, обстановку і ін. В літературі за останні роки з'явилися численні епітети, які характеризують ступінь гостроти або небезпеки екологічних ситуацій.

Для діагностики ресурсно-екологічної безпеки принципове значення має врахування їх різномасштабності, тобто різних рівнів організації. Виділяються три основні рівні:

- глобальний;
- регіональний;
- локальний, або місцевий.

Кожному рівню притаманні свої структурні, функціональні та динамічні особливості.

Зараз уже не викликає сумнівів, що ресурсно-екологічна безпека являється одним з основних факторів довгострокового економічного розвитку.

Для ХХ століття характерне безпрецедентне зростання світової економіки. В останні його роки за один день вироблялося стільки товарів, скільки їх було випущено за весь 1900 р. Небачено зросла кількість населення планети: на початку століття вона становила 1,6 млрд. осіб, а у 1999 р. — понад 6 млрд. Тобто щорічний приріст — близько 100 млн. осіб. Загальновідомо, що економічне зростання і збільшення чисельності населення супроводжувалося безжалісним використанням природно-ресурсного потенціалу регіонів. Настав час, коли має запанувати нове розуміння розвитку.

Після Другої світової війни людство вийшло на принципово новий рівень навантаження на природні комплекси. Це пов'язано:

- з винятково швидким ростом виробничої діяльності (світовий продукт з 1960 до 2000 року збільшився в 4-5 разів);
- з ростом чисельності населення та його концентрацією в містах;
- з недостатньою розвиненістю екологічних знань, їх відставанням від темпів науково-технічного прогресу;
- з відсутністю будь-якого суспільного регулювання розвитку виробництва відповідно до елементарних екологічних вимог.

І тільки з 60-х років настає своєрідне протверезіння й усвідомлення реальної екологічної небезпеки. Починає формуватися нове ставлення до природи і стверджуватися концепція спочатку "обмеженої відповідальності людини за збереження природи", а потім "високої відповідальності людини за стан природи" [1].

За прогнозами [2], глобальна економіка вже в 2015р. буде являти собою не пухку сукупність більш-менш взаємозалежних національних господарств, а цілісну систему, у якій вони стануть складовими частинами єдиного всесвітнього господарства. Одним з факторів розвитку даної системи є вже зараз ресурсно-екологічна безпека. Її зростаюча роль ґрунтується на споживанні природних ресурсів, яке збільшується, і зміні навколишнього природного середовища внаслідок антропогенної діяльності людини, створенні техносфери.

Сучасному етапу розвитку людства властиве подальше прискорення темпів науково-технічного прогресу, внаслідок чого набирають чинності нові тенденції й підходи до ведення господарської діяльності. Вони зв'язані як з інтенсифікацією й інтеграцією багатьох сфер і галузей виробництва, так і з необхідністю застосування ефективного міжнародного моніторингу природного середовища, діючих міжнародних політичних, організаційних і економічних механізмів вирішення ресурсно-екологічних проблем, всебічної раціоналізації природокористування й поліпшення відтворення природних ресурсів і якості навколишнього природного

середовища, екологізації всіх політичних, управлінських і економічних рішень. Технологічно складне, багатонаменклатурне виробництво, особливо в розвинених країнах, тепер повинне ґрунтуватися на еколого-економічних принципах його функціонування. У такий спосіб воно повинне забезпечувати випуск високоякісної й конкурентоспроможної на світових ринках продукції як з найменшими витратами ресурсів, включаючи й природні, так і з мінімальним збитком для природного середовища.

Світова спільнота опрацьовує напрям збалансованого економічного, соціального і екологічного розвитку регіонів згідно з прийнятим у 1992 р. в Ріо-де-Жанейро на Конференції ООН з питань охорони навколишнього середовища і розвитку «Порядком денним на ХХІ ст.». Саме це століття має стати визначальним в історії розвитку цивілізації.

Виконання вимог щодо екологізації та подальшого сталого розвитку може бути забезпечене тільки тоді, коли виробничо-господарська діяльність суспільства, напрями, способи, техніка і технологія природокористування та природоперетворення ґрунтуватиметься на науково виваженому еколого-економічному прогнозі розвитку продуктивних сил. При розробці зазначених прогнозів, за допомогою яких має здійснюватися перехід на модель сталого й екологічнобезпечного соціально-економічного розвитку, необхідно керуватися такими наріжними принципами [3]:

пріоритет екології над економікою, екологічних критеріїв, показників і вимог над економічними, тобто при оцінці та виборі варіантів господарських, техніко-технологічних й організаційних рішень перевагу треба віддавати тим, які є кращими не лише за економічними, а насамперед за екологічними критеріями і показниками;

оптимальне поєднання галузевого та територіального управління природокористуванням та охороною довкілля, переміщення центру ваги і відповідальності за вирішення ресурсо-екологічних проблем на місцеві органи влади й управління при збереженні за центром функцій контролю за неодмінним дотриманням суб'єктами господарської діяльності екологічних обмежень, нормативів і стандартів;

жорсткий контроль за дотриманням вимог екологічного законодавства, раціональне використання ринкових та державних економічних інструментів, адміністративних важелів регулювання екологічних відносин, систем і методів природокористування та природоохорони;

інтеграція екологічного й економічного підходів до розвитку і розміщення продуктивних сил держави в єдиний еколого-економічний підхід за допомогою прогнозування, планування, проектування й будівництва народногосподарських об'єктів з розробленням і використанням інтегральних еколого-економічних критеріїв, показників, нормативів і стандартів.

Нинішній етап розвитку людської цивілізації конче вимагає, щоб суспільне виробництво і споживання, як головні економічні умови існування людини, з одного боку, найкращим чином "вписувались" у довкілля та біосферні процеси. А з другого - щоб при цьому не виникали негативні наслідки, шкідливі явища й незворотні зміни, спроможні призвести до різкого погіршення природних життєвих

умов, екологічної чистоти та якості атмосферного повітря, питної води і продовольства, а також до підриву відтворювального, відновлювального та асиміляційного потенціалів природи.

Надзвичайно важливим засобом забезпечення ресурсно-екологічної безпеки є сильна екологічно орієнтована політика як окремих держав, так і міжнародного співтовариства. Істотною перешкодою на цьому шляху є нерівномірність у рівнях розвитку регіонів сучасного світу. Подолання даної перешкоди неможливе поза сферою політичного процесу. До цього варто додати, що багато національних і міжнародних політичних і суспільних інститутів історично формувалися для вирішення завдань, що відрізняються від сучасних, і мають потребу в адаптації до сучасних умов.

Україна має не тільки різноманітний, а й потужний природно-ресурсний потенціал (ПРП). Найбільше у нас мінеральних, земельних і рекреаційних ресурсів. Протягом попередньої історії розвитку держави активно використовувалися саме мінеральні і земельні ресурси. Це спричинило зростання промислових агломерацій, де панувало виробництво продуктів паливно-енергетичного, металургійного, хімічного, будівельного та інших міжгалузевих комплексів. Близько 50 промислових вузлів України й досі мають чітку природно-ресурсну орієнтацію. Територіальний розподіл ПРП нерівномірний, що позначається на галузевій і територіальній структурі регіонів. Саме територіальна концентрація промислового виробництва у поєднанні з недосконалими технологіями призвела до погіршення природних властивостей ландшафтів.

Стратегія гарантування ресурсно-екологічної безпеки соціально-економічного розвитку України, яка зрештою визначає її економічну незалежність і суверенність, на сучасному етапі полягає в переході від здійснення окремих або навіть комплексних заходів щодо ресурсно- та природозбереження, відтворення й охорони природних ресурсів до розроблення і реалізації еколого-економічної концепції всебічної раціоналізації суспільного виробництва та забезпечення його сталого еколого-економічного функціонування. Оскільки наша країна охоплена гострою екологічною кризою, що має все ще тенденцію до поглиблення, то їй українська необхідна еколого-економічна модель ринкових реформ [4].

Тільки на основі такої моделі є реальна можливість докорінно перебудувати в нашій країні взаємовідносини людини з природою в напрямі їх покращання, збалансування та оптимізації. При цьому необхідно враховувати, що добробут нинішнього покоління людей слід створювати не за рахунок ресурсів життєзабезпечення наступних поколінь.

З урахуванням вищевикладеного необхідно відзначити, що при забезпеченні ресурсно-екологічної безпеки використовуються різні стратегії й інструменти на різних рівнях. При цьому на рівні підприємства дослідження практично не ведуться. А саме від кожного конкретного підприємства залежить рівень споживання природних ресурсів і впливу на навколишнє середовище в регіоні.

Висновки

Таким чином, екологічна криза ставить під загрозу подальше існування життя на планеті. Тому людство має багато в чому переосмислити своє ставлення до

природного оточення і створити необхідні передумови й умови для екологічно безпечного майбутнього. Стає очевидним, що ми можемо існувати і розвиватися тільки разом із природою. Іншого шляху просто немає. Тому ресурсно-екологічна безпека зараз стала невід'ємною складовою економічного розвитку. При цьому її різні рівні необхідно розглядати системно, в чіткої послідовності. Враховуючи, що підприємство – це перша ланка в економічній системі, розробку національних та регіональних стратегій потрібно здійснювати з урахуванням його ролі і місця.

Список літератури

1. До питання про політику екологічно безпечного розвитку // Політологічний вісник. Зб. наук. праць. — Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2000. — № 6. — С. 166-175.
2. Гринів Л.С., Якобчук В.М. Проблеми формування теорії еколого-економічної збалансованості // Матеріали Міжнарод. наукової конференції “Еколого-економічне вчення: витоки, проблеми, перспективи”. Вип. 12.1. – Львів: УкрДПГУ, 2002. – С. 98-106.
3. Трегобчук В.М. Ресурсно-екологічна безпека// Стратегічна панорама. – 2002. – №6. – С.23.

Кириченко Е.А., Халилова Э.М. Ресурсно-экологическая безопасность предприятия

В статье рассмотрены сущность и значение ресурсно-экологической безопасности и ее влияние на экономическое развитие. Определено ее значение для уровня предприятия.

Ключевые слова: экономическое развитие, ресурсно-экологическая безопасность, предприятие

Kirichenko Y.A., Halilova E.M. Resource-ecological safety of the enterprise.

Report is presented the essence and value of resource-ecological safety and its influence on economic development are considered. Its value for a level of the enterprise is certain.

Keywords: economic development, resource-ecological safety, the enterprise.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2007